

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.11>
УДК 394/930 (477)

Володимир СКЛЯР
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр»,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ORCID: 0000-0003-0020-5973
Email: sklyar_vm@ukr.net

УКРАЇНЦІ РОЗСОШАНСЬКОГО ПОВІТУ ВОРОНІЗЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У СЕРЕДИНІ 20-Х РР. ХХ СТ.

Анотація. Надзвичайно важливе значення у сучасному українознавстві, зокрема і в українській етнологічній науці мають дослідження етнічного складу населення із залученням статистичних матеріалів переписів населення. Це стосується і українських етнічних земель, які опинилися за межами кордонів сучасної України, зокрема і території історичної Слобожанщини. За радянських часів ця наукова проблематика була табуована, а статистичні матеріали перепису населення 1926 року опинилися у «спецхрані». На високому державному рівні акцентовано увагу на необхідності дослідження українських етнічних земель в Указі Президента України В.О. Зеленського «Про історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року.

На основі опрацювання статистичних матеріалів перепису населення 1926 року визначено етнічний склад населення Розсошанського повіту Воронізької губернії, його міського та сільського населення, а також кожної із восьми волостей. Характерною ознакою етнічного складу населення цього повіту,

який межує зі Старобільською округою УРСР було тоді домінування за чисельністю українців як у сільській місцевості, так і в урбаністичному середовищі, зокрема і в повітовому центрі – місті Розсош. У шести волостях: Білогірській, Вільховатській, Михайлівській, Підгоренській, Ровенській, Розсошанській рівень частки українців серед усього населення складає від 95 % до 99 %. Переважна більшість росіян повіту зосереджувалися у Новокалитвянській та Павлівській волостях, однак і у цих двох волостях українці склали більшість серед усього населення. Білоруси та євреї були дисперсно розселені на теренах Розсошанщини, і то не у всіх волостях.

У результаті політики зросійщення, яку цілеспрямовано проводив радянський режим, від початку 30-х рр. XX ст. розгорнулася тотальна мовна та етнічна асиміляція українців на теренах історичної Слобідської України, зокрема і Розсошанщини. Україна не претендує на втрачені українські етнічні землі, але відкидає російські претензії на свою територію у межах міжнародно визнаних кордонів. Досить важливим та перспективним є дослідження етнічного складу населення інших українських етнічних земель, які нині опинилися за межами державного кордону України.

Ключові слова: Українські етнічні землі, Слобідська Україна, Розсошанщина, етнічний склад населення, українці, перепис населення 1926 року.

Volodymyr SKLIAR

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Leading Researcher at the Ukrainian Ethnological Center,
Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

UKRAINIANS OF ROZSOSHANSKY DISTRICT OF VORONEZH PROVINCE IN THE MID-20S OF XX CENTURY

Abstract. *Of great importance in modern Ukrainian studies, in particular in Ukrainian ethnological science is the study of the ethnic composition of the population with the involvement of statistical materials of population censuses. This also applies to Ukrainian ethnic lands that were outside the borders of modern Ukraine, including the territory of historical Sloboda Ukraine. In Soviet times, this scientific topic was taboo, and the statistical materials from the 1926 census ended up in a "special store." At the high state level, attention is focused on the need to study Ukrainian ethnic lands in the Decree of the President of Ukraine V. O. Zelenskyi "On the Territories of the Russian Federation Historically Inhabited by Ukrainians" of January 22, 2024.*

On the basis of the processing of statistical materials of the 1926 census, the ethnic composition of the population of the Rozsoshansky district of the Voronezh province, its urban and rural population, as well as each of the eight volosts was determined. The ethnic composition of this district, bordering the Starobilsk district of the Ukrainian SSR, was characterised by a predominant Ukrainian population in both rural and urban areas, especially in Rozsosh, the district centre. In six volosts: Bilohirskaya, Vilkhovatska, Mikhailivska, Pidgorenska, Rivne, Rozsoshanskaya, the share of Ukrainians among the total population ranged from 95% to 99%. The vast majority of Russians in the district were concentrated in the Novokalytyvansk and Pavlovsk volosts, but in these two volosts, Ukrainians constituted the majority of the total population. Belarusians and Jews were dispersed in the territory of Rozsoshanshchyna, and even then not in all volosts.

As a result of the policy of Russianization, which was purposefully pursued by the Soviet regime, from the beginning of the 1930-s, the total linguistic and ethnic assimilation of Ukrainians unfolded in the territories of historical Sloboda Ukraine, including Rozsoshanshchyna. Ukraine does not claim lost Ukrainian ethnic lands, but rejects Russian claims to its territory within internationally recognized borders. Quite important and promising is the study of the ethnic composition of the population of other Ukrainian ethnic lands, which are now beyond the state border of Ukraine.

Keywords: *Ukrainian ethnic lands, Sloboda Ukraine, Rozsoshanshchyna, ethnic composition of the population, Ukrainians, 1926 census.*

Постановка проблеми. Наукові студії з історії українських етнічних земель з використанням статистичних матеріалів переписів населення є актуальною проблематикою в сучасному українознавстві, зокрема і в українській етнології. Це стосується і українських етнічних земель, які опинилися нині за межами кордонів сучасної України, зокрема і частини історичної Слобожанщини. На необхідності дослідження українських етнічних земель акцентовано увагу в Указі Президента України В.О. Зеленського «Про

історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року [14].

Мета статті – опираючись на аналіз статистичних матеріалів перепису населення 1926 року, визначити етнічний склад населення, зокрема рівень частки українців серед населення Розсошанського повіту, міського та сільського населення, міста Розсош, селища міського типу Павловськ та кожної із восьми волостей.

Аналіз джерел та літератури. Головним джерелом для проведення цього дослідження стали статистичні матеріали перепису населення 1926 року у Розсошанському повіті Воронізької губернії (північно-східна частина історичної Слобідської України) [2, с. 78-79]. Започаткування дослідження українських етнічних земель належить видатному українському етнологу П.П. Чубинському, який навіть у словах національного гімну України визначив її етнічні межі. Через територію Розсошанського повіту протікав Дон. Українські науковці С.Л. Рудницький [9] та В.М. Кубійович [7] визначили межі українських етнічних земель на початку ХХ ст. Зі здобуттям Україною незалежності відновилися наукові студії, присвячені дослідженню етнічних процесів. Дослідження етнічних меж та історії українського державного кордону проводили В. Сергійчук [10], В. Боєчко, О. Ганжа, Б. Захарчук [1]. Історико-правові аспекти формування кордонів сучасної України окреслені В. Капелюшним, О. Зайчуком, О. Вовком [6; 5], В. Кузьменком [8]. Проте, окремих праць, присвячених дослідженню етнічного складу населення Розсошанщини – частини історичної Слобідської України – на основі аналізу статистичних матеріалів перепису населення 1926 року, не існує.

Основна частина. На початку ХХ ст. загальна площа українських етнічних земель досягала 900 тис. кв. км за підрахунками С. Рудницького та В. Кубійовича. Половина території історичної Слобожанщини нині опинилася за межами України: південно-західна частина Курської, більшість території Білгородської та Воронізької, північна частина Ростовської областей РФ, разом близько 60 тис. кв. км. Для порівняння, площа Харківської області складає 31 тис. кв. км. Північно-східна частина історичної Слобідської України (до 1765 р. терени Острогозького (Рибненського) слобідського козацького полку) у 1926 р. були складі Розсошанського повіту Воронізької губернії.

6 березня 1918 р. Українська Центральна Рада ухвалила «Закон про поділ України на землі». За цим законом, однією з 32-х земель утворено **Подоння** з центром у місті Острогозьк [12, с. 181-182]. Землю Подоння планувалося створити у межах Острогозького, Бірюцького, Богучарського повітів Воронізької губернії, Корочанського, Новооскольського повітів Курської губернії – на теренах Острогозького козацького полку, одного з п'яти слобідських полків, ліквідованих у 1765 році.

Перепис населення 1926 року проводився у межах Розсошанського повіту Воронізької губернії. Цей повіт виник шляхом поділу Острогозького повіту у 1923 році на дві частини, у південна частина якого ввійшла до складу новоствореного Розсошанського повіту з центром у місті Розсош (Россошь). Тоді ж, у 1923 році ліквідовано і Павлівський повіт, а частину цього повіту (Павлівськ та Павлівську волость) передано до складу Розсошанського повіту.

У 1926 році Розсошанський повіт об'єднував вісім волостей: Білогірську, Вільховатську, Михайлівську, Новокалитвянську, Павлівську, Підгоренську,

Ровенську, Розсошанську, а також місто Розсош та селище міського типу Павлівськ. У 1926 році Розсошанський повіт межував на заході із Валуйським, на півночі з Острогозьким, на північному сході з Бобровським, на сході з Богучарським повітами Воронізької губернії, а на півдні зі Старобільською округою УСРР.

За адміністративно-територіальною реформою 1928 року було ліквідовано Воронізьку губернію, Розсошанський повіт та його волості. Тоді ж розформовано всі повіти та волості Воронізької, Курської Орловської, Тамбовської губерній, які ввійшли до складу новоствореної Центрально-Чорноземної області (ЦЧО) з центром у місті Воронеж. За цією реформою замість волостей створено райони, а замість повітів – округи. Райони створювалися у межах однієї – двох волостей, а округи у межах двох-трьох повітів. Тоді ж створено Розсошанську округу з центром у місті Розсошь у межах ліквідованих Розсошанського та Богучарського повітів, а також частково Бобровського та Новохоперського повітів Воронізької губернії. В УСРР подібна реформа розпочалася у 1923 році.

У 1928 році до складу Розсошанської округи ввійшли сім районів, створених у межах ліквідованого Розсошанського повіту: Вільховатський (Вільховатська волость), Михайлівський (Михайлівська волость), Павлівський (селище міського типу Павлівськ та Павлівська волость), Підгоренський (Білогірська та Підгоренська волості), Новокалитвянський (Новокалитвянська волость), Ровенський (Ровенська волость), Розсошанський (місто Розсошь та Розсошанська волость). У 1930 році Розсошанську округу ліквідовано, а всі її райони перейшли у безпосереднє підпорядкування ЦЧО з центром у місті Воронежі. У 1934 році ЦЧО розформовано, а її територію розподілено між Воронізькою та Курською областями. Терени колишнього Розсошанської округи у 1934 році опинилися у складі Воронізької області. У 1954 році створено Білгородську область, до складу якої передано Ровенський район.

Загальна чисельність населення **Розсошанського повіту** Воронізької губернії у 1926 році складала 326 277 осіб. Абсолютну більшість в етнічному складі населення Розсошанського повіту у 1926 р. становили українці – 89,58 % (292 274 особи із 326 277 осіб) [див. табл.]. Тобто, 9 із 10-ти мешканців цього повіту були українцями. Росіяни залишалися в меншості серед усього населення Розсошанщини, а рівень їхньої частки становив 10,02 % (32 680 осіб із 326 277 осіб). Лише кожен 10-й мешканець повіту належав до росіян. Слід зазначити, що за чисельністю у Розсошанському повіті українці переважали росіян удев'ятеро, відповідно, 292 274 особи та 32 680 осіб. У цьому повіті були також розселені поодинокі представники етнічних меншин, зокрема, 303 білоруса та 32 єврея, що складало відповідно, лише 0,09 % та 0,01 % чисельності населення Розсошанщини. Більшість білорусів були дисперсно розселені у волостях повіту. Переважна більшість євреїв, попри незначну їхню чисельність, зосереджувалися у повітовому центрі [див. табл.].

Міське населення Розсошанського повіту у 1926 році становило 22 603 особи, складалося з мешканців міста Розсош та селища міського типу Павлівськ. Рівень урбанізації населення Розсошанщини був досить незначним і складав лише 6,92 % (22 603 особи із 326 277 осіб). Тобто, лише кожен 14-й мешканець цього повіту був міським мешканцем. В етнічному складі міського населення абсолютну більшість становили українці – 71,94 % (16 261 особа із 22 603 осіб). Тобто, 7 із 10-ти міських мешканців цього повіту були українцями. Рівень частки українців серед малочисельного міського населення Розсошанщини був нижчим, ніж серед загальної чисельності населення повіту, відповідно, 71,94 % та 89,58 %. До того ж, частка міських українців серед загальної чисельності населення (рівень урбанізації українців) був не досить значним і складав лише 5,56 % (16 261 особа із 292 274 осіб). Тобто, кожен 17-й українець Розсошанщини був міським мешканцем [див. табл.].

Чисельність росіян, як і їхня частка серед міського населення повіту були значно меншими, ніж українців. Рівень частки росіян становив 26,98 % (6 099 осіб із 22 603 осіб). Тобто, кожен 4-й міський мешканець Розсошанщини належав до росіян. Росіяни постуналися українцям за чисельністю в абсолютних показниках на 10 162 особи (у 2,6 рази), відповідно, 6 099 осіб та 16 261 особа. Частка міських мешканців серед загальної чисельності росіян (рівень урбанізації) складав 18,66 % (6 099 осіб із 32 680 осіб) [див. табл.]. Тобто, кожен 6-й росіянин повіту належав до міського населення.

В урбаністичному середовищі повіту дисперсно розселені білоруси та євреї. Чисельність білорусів складала 46 осіб, а євреїв – 22 особи, що складало відповідно, 0,20 % та 0,10 % чисельності міського населення. Рівень урбанізації білорусів складав 15,18 % (46 осіб із 303 осіб). Попри незначну чисельність, абсолютна більшість євреїв були міськими мешканцями, а рівень їхньої урбанізації досягав 68,75 % (22 особи із 32 осіб) [див. табл.].

Центром Розсошанського повіту протягом 1923–1928 рр. було **місто Розсош**. У 1926 році у повітовому центрі мешкало 16 270 осіб. Чисельність населення міста була меншою, ніж кожної із восьми волостей Розсошанського повіту. Тому рівень частки міста Розсош серед загальної чисельності населення Розсошанського повіту був досить незначним і складав 4,99 % (16 270 осіб із 326 277 осіб) [див. табл.]. Тобто, у повітовому центрі зосереджувався лише кожен 20-й мешканець Розсошанщини. Абсолютну більшість в етнічному складі населення міста Розсош становили українці – 85,69 % (13 942 особи із 16 270 осіб) [див. табл.].

Чисельність росіян, як і їхня частка населення міста були істотно меншими, ніж українців. Рівень частки росіян в етнічному складі населення повітового центру становив 13,13 % (2 137 осіб із 16 270 осіб). Тобто, лише кожен 7-й мешканець Розсоші належав до росіян. За чисельністю росіяни істотно поступалися українцям (у 6,5 разів), відповідно, 2 137 осіб та

13 942 особи. У місті Розсош мешкали поодинокі представники етнічних меншин: 33 білоруса та 20 євреїв, частка яких серед населення становила відповідно, 0,20 % та 0,12 %. Більшість євреїв Розсошанщини зосереджувалися у повітовому центрі – 60,60 % (20 із 32 осіб). Частка білорусів, які мешкали у місті була істотно меншою – 10,89 % (33 особи із 303 осіб). Головним осередком територіального розміщення євреїв у Розсошанщині, попри досить незначну їхню чисельність, був повітовий центр [див. табл.].

Колишній повітовий центр – **селище міського типу Павлівськ** з 1923 року ввійшов до новоствореного Розсошанського повіту. У 1926 році у цьому селищі мешкали 6 333 особи. Досить незначним був рівень частки Павлівська серед населення повіту – лише 1,94 % (6 333 особи із 326 277 осіб) [див. табл.]. Тобто, у Павлівську зосереджувався кожен 50-й мешканець Розсошанщини.

На відміну від міста Розсош та всіх без винятку волостей Розсошанського повіту, де більшість серед усього населення складали українці, в етнічному складі населення Павлівська більшість становили росіяни. Частка українців серед усього населення складала 36,62 % (2 319 осіб із 6 333 осіб). Рівень частки росіян в етнічному складі населення Павлівська становив 62,56 % (3 962 особи із 6 333 осіб). Слід зазначити, що в етнічному складі у значно більшій за чисельністю населення Павлівській волості не росіяни, а українці складали абсолютну більшість, відповідно, 28,90 % (9 822 особи із 33 990 осіб) та 71,05 % (24 150 осіб). Зовсім незначною була чисельність білорусів та євреїв у Павлівську, відповідно, 13 осіб та 2 особи, частка яких серед усього населення селища міського типу становила, відповідно, 0,21 % та 0,03 % [див. табл.].

Сільське населення Розсошанського повіту у 1926 році складалося із мешканців восьми волостей, сукупна чисельність населення яких досягала 303 674 особи. Частка сільських мешканців серед загальної чисельності населення повіту становила 93,08 % (303 674 особи із 326 277 осіб). Тобто, 9 із 10-ти мешканців Розсошанщини зосереджувалися у сільській місцевості. За чисельністю сільське населення переважало міське населення повіту у 13 разів, відповідно, 303 674 особи та 22 603 особи [див. табл.].

В етнічному складі сільського населення Розсошанського повіту абсолютну більшість становили українці – 90,89 % (276 013 осіб із 303 674 осіб). Тобто, 9 із 10-ти сільських мешканців повіту були українцями. Рівень частки українців серед сільського населення був помітно вищим, ніж серед міського населення, відповідно, 90,89 % та 71,94 %. Сільські українці за чисельністю переважали міських українців у 17 разів, відповідно, 276 013 осіб та 16 261 особа. Досить значною була частка сільських українців серед загальної чисельності українців повіту і складала 94,43 % (276 013 осіб із 292 274 осіб) [див. табл.]. Тобто, абсолютна більшість українців Розсошанщини були сільськими мешканцями.

Чисельність росіян, як і їхня частка серед сільського населення Розсошанського повіту, були істотно меншими, ніж українців. Рівень частки росіян становив 8,75 % (26 581 особа із 303 674 осіб). Тобто, лише кожен 11-й сільський мешканець повіту належав до росіян. Рівень частки росіян серед сільського населення повіту був утричі меншим, ніж серед міського населення, відповідно, 8,75 % та 26,98 %. За чисельністю сільські росіяни на порядок поступалися сільським українцям, відповідно, 26 581 особа та 276 013 осіб. Чисельність сільських росіян була вчетверо більшою, ніж міських росіян, відповідно, 26 581 особа та 6 099 осіб. Частка сільських мешканців серед загальної чисельності росіян повіту становила 81,34 % (26 581 особа із 32 680 осіб). Тобто, 4 із 5-ти росіян повіту були сільськими мешканцями [див. табл.].

У сільській місцевості Розсошанщини були дисперсно розселені 257 білорусів та 10 євреїв. Частка білорусів та євреїв серед сільського населення була мінімальною, відповідно, лише 0,09 % та 0,03 %. Частка сільських мешканців серед білорусів досягала 84,82 % (277 осіб із 303 осіб). Серед євреїв ця частка була істотно нижчою – 31,25 % (10 осіб із 32 осіб) [див. табл.].

Поміж восьми волостей Розсошанського повіту найвищим рівнем частки українців серед населення **Білогірської волості**, хоча за чисельністю населення вона найменшою. У 1926 році у цій волості мешкали 20 917 осіб. Рівень частки українців серед усього населення досягав 99,09 % (20 726 осіб із 20 917 осіб). Рівень частки росіян в етнічному складі населення був мінімальним – 0,83 % (173 особи). Тобто, лише кожен 120-й мешканець волості належав до росіян. За чисельністю росіяни поступалися українцям у 120 разів, відповідно, 20 726 осіб та 173 особи. У Білогірській волості мешкали 8 білорусів, що складало лише 0,04 % її загальної чисельності населення [див. табл.].

Друге місце у 1926 році у Розсошанщині за чисельністю населення та за рівнем частки українців в етнічному складі населення належало **Вільховатській волості**, де нараховувалося 44 744 особи [див. табл.]. Рівень частки українців серед населення досягав 98,52 % (44 080 осіб із 44 744 осіб). Рівень частки росіян був незначним – 1,27 % (570 осіб). За чисельністю росіяни поступалися українцям у 77 разів, відповідно, 570 осіб та 44 080 осіб. У цій волості дисперсно розселені 14 білорусів та 3 єврея, що складало відповідно, 0,03 % та 0,007 % загальної чисельності населення [див. табл.].

Слід зазначити, що у селі Юрасівка Вільховатської волості у 1817 році народився видатний український історик, фундатор «Кирило-Мефодіївського братства» Микола Іванович Костомаров.

У **Михайлівській** волості мешкали 40 000 осіб. Рівень частки українців серед населення волості досягав 98,19 % (39 277 осіб із 40 000 осіб). Рівень частки росіян серед населення був незначним – 1,41 % (563 особи). За чисельністю росіяни поступа-

лися українцям у 70 разів, відповідно, 563 особи та 39 277 осіб. У цій волості мешкали 9 білорусів та 1 єврей що складало відповідно, 0,02 % та 0,002% її загальної чисельності населення [див. табл.].

Підгоренській волості належало перше місце поміж усіх волостей повіту як за загальною чисельністю населення, так і чисельністю українців. У цій волості мешкали 45 402 особи. Рівень частки українців серед населення волості досягав 97,59 % (44 309 осіб із 45 402 осіб). Чисельність росіян та їхня частка серед населення були не досить значними – 2,13 % (967 осіб). За чисельністю росіяни поступалися українцям у 46 разів, відповідно, 967 осіб та 44 309 осіб. У Підгоренській волості мешкали також 91 білорус та 5 євреїв (найбільше поміж усіх волостей Розсошанського повіту), що складало відповідно, 0,20 % та 0,01% її загальної чисельності населення [див. табл.].

Чисельність населення **Розсошанської** волості у 1926 році складала 40 800 осіб. Рівень частки українців серед населення досягав 95,76 % (39 071 особа із 40 800 осіб). Чисельність Розсошанської волості була більшою, ніж повітового центру, відповідно, 39 071 особа та 16 270 осіб. Рівень частки українців в етнічному складі населення волості був вищим, ніж у місті Розсош, відповідно, 95,76 % та 85,69 %. Представництво росіян у Розсошанській волості було незначним – 3,97 % (1 618 осіб). За чисельністю росіяни поступалися українцям у 24 рази, відповідно, 1 618 осіб та 39 071 особа. У волості мешкали 38 білорусів, що складало 0,09 % її загальної чисельності населення [див. табл.].

У 1926 році у **Ровенській** волості мешкали 42 909 осіб. Рівень частки українців серед населення становив 94,74 % (40 652 особи із 42 909 осіб). Чисельність росіян та їхня частка серед населення були незначними – 4,01 % (1 722 особи). За чисельністю росіяни поступалися українцям у 23 рази, відповідно, 1 722 особи та 40 652 особи. У Ровенській волості мешкали 38 білорусів, що становило 0,09 % її загальної чисельності населення [див. табл.].

У **Павлівській** волості у 1926 році нараховувалося 33 990 осіб. Рівень частки українців серед усього населення Павлівської волості складав 71,05 % (24 150 осіб із 33 990 осіб). Рівень частки росіян в етнічному складі населення становив 28,90 % (9 822 особи). За чисельністю росіяни у Павлівській волості поступалися українцям у 2,5 рази. У цій волості мешкали лише 3 білоруса, що складало лише 0,009 % її загальної чисельності населення [див. табл.].

У 1926 році у **Новокалитвянській** волості мешкали 34 912 осіб. Рівень частки українців в етнічному складі населення складав 68,01 % (23 745 осіб із 34 912 осіб). Чисельність росіян та їхня частка серед населення волості були найвищими, порівняно з іншими волостями Розсошанського повіту – 31,92 % (11 143 особи). Досить значною була частка цієї волості серед загальної чисельності росіян Розсошанщини і складала 34,09 % (11 143 особи із 32 680 осіб). Кожен 3-й росіян повіту зосереджувався у Новокалитвянській волості. У цій волості мешкали 12

білорусів, що складало лише 0,04 % її загальної чисельності населення [див. табл.].

Висновки. Отже, у 1926 році чисельність сільського населення Розсошанського повіту була істотно більшою, ніж чисельність міського населення. В етнічному складі як міського, так і сільського населення повіту українці становили абсолютну більшість, а росіяни були в меншості, істотно поступаючи українцям за чисельністю. Територіальне представництво білорусів та євреїв було досить незначним. Тобто, Розсошанщина, як частина історичної Слобідської України, належала до українських етнічних земель.

З середини 20-х рр. і до початку 30-х рр. XX ст. у 26 районах Північно-Східної Слобідської України, зокрема і в Розсошанському повіті Воронізької губернії (з 1928 року у Розсошанській окрузі Центрально-Чорноземної області), проводилася українізація, були українські школи, українські газети тощо. Постановою політбюро ЦК ВКП (б) від 15 грудня 1932 року «Про українізацію в ДСК, Казахстані, Середній Азії, ЦЧО та

інших районах СРСР» припинено українізацію за межами УРСР [3, с. 480] і розпочалося тотальна етнічна асиміляція (зросійщення) українців.

Через майже 10 років після цієї постанови, у червні 1942 року Олександр Довженко, який був у місті Розсош, занотував у щоденнику: «Ось і Россош, «істинно» російське місто, де населення чомусь розмовляє по-українськи. Кілька сот літ ніяк не встигли «причаститися», ну та вже, здається, досить, вже діти всі говорять по-російськи» [4, с. 111]. Внаслідок цілеспрямованої

Україна не претендує на втрачені українські етнічні землі, але відкидає російські імперські претензії на свою територію у межах міжнародно визнаних кордонів. Досить перспективним є дослідження етнічного складу населення інших українських етнічних земель, які нині опинилися за межами державного кордону України.

<i>Таблиця</i>										
Чисельність та етнічний склад населення Розсошанського повіту у 1926 році										
		Чисельність населення	українці		росіяни		білоруси		євреї	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
	<i>Все населення</i>	326 277	292 274	89,58	32 680	10,02	303	0,09	32	0,01
	<i>Міське населення (місто та смт)</i>	22 603	16 261	71,94	6 099	26,98	46	0,20	22	0,10
	Рівень урбанізації населення	6,93	5,96		18,66		15,18		68,75	
1	Місто Розсош	16 270	13 942	85,69	2 137	13,13	33	0,20	20	0,12
2	Смт Павлівськ	6 333	2 319	36,62	3 962	62,56	13	0,21	2	0,03
	<i>Сільське населення (8 волостей)</i>	303 674	276 013	90,89	26 581	8,75	277	0,09	10	0,03
	Частка сільського населення	93,07	94,04		81,34		84,82		31,25	
1	Білогірська	20 917	20 726	99,09	173	0,83	8	0,04	-	-
2	Вільховатська	44 744	44 080	98,52	570	1,27	14	0,03	3	0,007
3	Михайлівська	40 000	39 277	98,19	563	1,41	9	0,02	1	0,002
4	Підгоренська	45 402	44 309	97,59	967	2,13	91	0,20	5	0,01
5	Розсошанська	40 800	39 071	95,76	1 618	3,97	38	0,09	-	-
6	Ровенська	42 909	40 652	94,74	1 722	4,01	38	0,09	-	-
7	Павловська	33 990	24 150	71,05	9 822	28,90	3	0,009	-	-
8	Новокалитвянська	34 912	23 745	68,01	11 143	31,92	12	0,03	-	-

1. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Українська ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
 2. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Том III. Центрально-Черноземный район, Средне-

Волжский, Нижне-Волжский. Москва: ЦСУ СССР, 1928. 643 с.
 3. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / упоряд. Р.Я. Пиріг. Київ: Вид. дім «КМА», 2007. 1128 с.

4. Довженко О. Сторінки Щоденника (1941–1956): 110-річчю від дня народження Олександра Довженка присвячується. К.: Вид-во гуманітарної літератури, 2004. 384 с.
5. Зайчук О., Капелюшний В., Вовк О. Встановлення східного кордону УСРР у 1919–1925 роках (історико-правовий аспект). *Голос України*. 29 жовтня 2024.
6. Капелюшний В.П. Державні кордони та етнічні межі України: минуле та сьогодення. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 24. С. 5–11.
7. Кубійович В. Географія українських та сумежних земель. Краків; Львів: Українське вид-во, 1943. 520 с.
8. Кузьменко В.Б. До історії формування північно-східного та східного кордону України (1917–1925 рр.). *Університетські наукові записки*. 2005. С. 26–30.
9. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін: *Українське слово*. 1923. 282 с.
10. Сергійчук В.І. Етнічні межі та державний кордон України. Київ: Українська видавнича спілка, 2001. 431 с.
11. Указ Президента України «Про історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року. [URhttps://www.president.gov.ua/documents/172024-49513](https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513)
12. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. Том 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / упоряд. В.Ф. Верстюк. К.: Наукова думка, 1997. 421 с.
- niversary of the birth of Oleksandr Dovzhenko]. K.: Vyd-vo humanitarnoi literatury. 384 p. (in Ukrainian).
5. Zaichuk O., Kapeliushnyi V., Vovk O. (29 zhovtnia 2024). *Vstanovlennia skhidnoho kordonu USRR u 1919–1925 rokakh (istoryko-pravovyi aspekt)* [Establishment of the Eastern border of the UkrSSR in 1919-1925 (historical and legal aspect)]. (in Ukrainian).
6. Kapeliushnyi V.P. (2008). *Derzhavni kordony ta etnichni mezhi Ukrainy: mynule ta sohodennia* [State borders and ethnic boundaries of Ukraine: past and present]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 24. Pp. 5–11. (in Ukrainian).
7. Kubiiovych V. (1943). *Heohrafiia ukrainskykh ta sumezhnykh zemel* [Geography of Ukrainian and adjacent lands]. Krakiv; Lviv: Ukrainske vyd-vo. 520 p. (in Ukrainian).
8. Kuzmenko V.B. (2005). *Do istorii formuvannia pivnichno-skhidnoho ta skhidnoho kordonu Ukrainy (1917–1925 rr.)* [To the history of the formation of the northeastern and eastern borders of Ukraine (1917–1925)]. *Universytetski naukovyi zapysky*. Pp. 26–30. (in Ukrainian).
9. Rudnytskyi S. (1923). *Ukrainska sprava zi stanovyscha politychnoi heohrafii* [The Ukrainian case from the perspective of political geography]. Berlin: Ukrainske slovo. 282 p. (in Ukrainian).
10. Serhiichuk V.I. (2001). *Etnichni mezhi ta derzhavnyi kordon Ukrainy* [Ethnic boundaries and state border of Ukraine]. Kyiv: Ukrainska vydavnycha Spilka. 431 p. (in Ukrainian).
11. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro istorychno naseleni ukrainsiamy terytorii Rosiiskoi Federatsii» vid 22 sichnia 2024 roku* [Presidential Decree "On Historically Populated by Ukrainians of the Russian Federation" of January 22, 2024]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513> (in Ukrainian).
12. *Ukrainska Tsentralna Rada: dokumenty i materialy* [Ukrainian Central Rada: documents and materials]. (1997). Tom 2: 10 hrudnia 1917 r. – 29 kvitnia 1918 r. / uporiad. V.F. Verstiuk. K.: Naukova dumka. 421 p. (in Ukrainian).

References

1. Boiechko V., Hanzha O., Zakharchuk B. (1994). *Ukrainska retrospektyva ta suchasnyi stan* [Ukrainian retrospective and current state]. K: Osnovy. 168 p. (in Ukrainian).
2. *Vsesoiuznaia perepys naseleniia 1926 hoda. Tom III. Tsentralno-Chernozemnyi raion, Sredne-Volzshkyi, Nyzhne-Volzshkyi* [The All -Union Corne in 1926. Tome III. Central Chernival District, Sredne-Volzshsky, Nizhne-Volzshsky]. (1928). Moskva: TsSU SSSR. 643 p. (in Russian).
3. Uporiad. R.Ia. Pyrih (2007). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty i materialy* [The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine: Documents and Materials]. Kyiv: Vyd. dim «KMA». 1128 p. (in Ukrainian).
4. Dovzhenko O. (2004). *Storinky Shchodennyka (1941–1956): 110-richchiu vid dnia narodzhennia Oleksandra Dovzhenka prysviachuietsia* [Pages of the Diary (1941 — 1956): dedicated to the 110th an-

Отримано редакцією журналу/ Received: 31.10.25
 Прорецензовано / Revised: 12.11.25
 Схвалено до друку / Accepted: 15.11.25